

Кузьмін Сергій Аркадійович – старший науковий співробітник Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України, кандидат юридичних наук

До питання про удосконалення дефініції предмета злочину в теорії вітчизняного кримінального права

У статті в контексті загальної теорії кримінального права досліджуються проблемні питання, пов'язані із визначенням предмета злочину. Аналізуються визначення цього елементу, надані у різні роки відповідними вченими, визначаються їх недоліки. На підставі проведеного аналізу автор пропонує власний варіант дефініції предмета злочину.

Ключові слова: предмет злочину, склад злочину, факультативні ознаки об'єкта злочину, елемент складу злочину, понятійний апарат теорії кримінального права.

Постановка проблеми. У контексті правової сфери шляхи та способи забезпечення правильного застосування закону, що є одним із основних принципів діяльності апарату демократичної держави, досліджувались у величезній кількості наукових праць як із загальної теорії права, так і конкретних правових наук. Безпосередньо, у галузі кримінального права дотримання вимог кримінального закону базується, значною мірою, на забезпеченні правильної кваліфікації вчинених злочинів. Свого часу М. Й. Коржанський зауважував, що кваліфікація злочину – це підґрунтя законності у кримінальній справі [1, С. 122]. У той же час, умовою правильного практичного застосування та розроблення норм кримінального закону є постійне удосконалення його понятійного апарату, що об'єктивно обумовлюється інтенсивним розвитком суспільства, науково-технічного прогресу, зміною підходів у аналізі суспільних явищ.

Микола Йосипович у своїх працях ще у 1996 році наголошував на тому, що проблема предмета злочину є однією із найбільш суперечливих

та мало вивчених, при цьому він принципово наголошував на тому, що предмет злочину та його роль у механізмі заподіяння шкоди в сфері певних суспільних відносин, виявленні об'єкта посягання і кваліфікації діяння має дуже важливе теоретичне та практичне значення [2, С. 128].

На жаль, до сьогодні серед науковців відсутній єдиний погляд на зміст поняття “предмет злочину”, а, отже, дослідження цього проблемного питання видається досить **актуальним** саме на сучасному етапі розвитку вітчизняної кримінально-правової науки, що має належним чином забезпечити як потреби правозастосовної, так і правотворчої практики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблемних питань удосконалення понятійного апарату вітчизняного кримінального права, зокрема і дослідженню питань, пов'язаних із визначенням поняття предмета злочину, приділяли увагу провідні вітчизняні науковці, зокрема: Ю. В. Александров, П. П. Андрушко, М. І. Бажанов, О. Ф. Бантишев, Ю. В. Баулін, В. О. Глушков, В. П. Смелянов, А. П. Закалюк, М. Й. Коржанський, Я. Ю. Кондратьєв, М. І. Мельник, А. А. Музика, М. І. Панов, А. В. Савченко, Є. Д. Скулиш, В. Я. Тацій, М. І. Хавронюк та інші. У той же час, як наголошувалось вище, задовільного рівня наукового вирішення цієї проблеми ще не було досягнуто.

У зв'язку з великою складністю та багатоаспектністю досліджуваної проблеми, її не змогло остаточно вирішити ґрунтовне монографічне дослідження “Предмет злочину: теоретичні основи пізнання” (автори А. А. Музика, Є. В. Лащук), що вийшло друком у 2011 році, та містить систематизовану сукупність концепцій, наукових поглядів, ідей, а також наукове обґрунтування відповідної авторської дефініції [3].

Отже, **метою** представленої праці є проведення критичного аналізу основних існуючих концепцій визначення предмета злочину та вироблення на підставі проведення такого аналізу пропозицій щодо створення удосконаленої теоретичної моделі відповідної дефініції, що має відповідати критерію **новизни**.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи генезис розвитку вчення про предмет злочину в контексті загального вчення про злочин, необхідно констатувати, що фактично дослідженням цієї проблематики вчені почали приділяти увагу лише у минулому столітті в межах розроблення концептуальних засад Радянського кримінального права.

Так, Російське кримінальне право кінця XIX століття, за наявності досить ґрунтовно розроблених основних інститутів Загальної частини кримінального права, взагалі не виділяло окремо від об'єкту злочину поняття предмета злочину. Зокрема, об'єктом злочину іменувався предмет, на який спрямовано або щодо якого було спрямовано злочин [4, С. 280].

У науці радянського кримінального права, до речі, як і у сучасній кримінально-правовій науці, предмет злочину розглядався та роз-

глядається як складовий елемент або факультативна ознака об'єкта злочину. Зокрема, у 1968 році професор М. А. Беляєв визначав предмет злочину як елемент об'єкта злочину, впливаючи на який злочинець порушує або намагається порушити суспільні відносини [5, С. 303]. Предмет злочину, як факультативну ознаку об'єкта злочину, розглядають, зокрема, і автори вищезгаданого монографічного дослідження А. А. Музика та Є. В. Лашук [3, С. 110].

У той же час, М. Й. Коржанський вважав предмет злочину самостійною ознакою його складу [2, С. 128]. На необхідності відмежування об'єкта злочину і предмета, не заперечуючи нерозривний взаємозв'язок цих понять злочину, наголошували, зокрема, Ю. В. Александров, В. А. Клименко [6, С. 74], О. Ф. Бантищев [7, С. 92] та ін.

У той же час, ще у 1951 році В. М. Кудрявцев визначав предмет злочину не тільки як річ, а і як процес, що є умовою (передумовою) існування або формою вираження чи закріплення конкретних суспільних відносин і зазнають безпосереднього впливу з боку злочинця при посяганні на ці суспільні відносини [8, С. 57].

На нашу думку, питання відносної самостійності або належності предмета злочину до об'єкта, як його ознаки, видається дискусійним. Тим більше, що, як правило, предмет злочину безпосередньо впливає та нерозривно пов'язаний із характеристикою об'єктивної сторони злочину. Тим більше, що предмет злочину при його (злочину) вчиненні може знищуватись або змінюватись за формою чи змістом, змінювати володільця, переміщуватись у просторі тощо. При вчиненні деяких злочинів предмет злочину може трансформуватись в знаряддя злочину, а у деяких випадках предмет злочину одночасно є і його знаряддям або засобом учинення [9, С. 54].

Торкаючись іншого аспекту, пов'язаного із визначенням поняття предмета злочину, необхідно відмітити, що загалом сьогодні більшість науковців традиційно обов'язковою умовою предмета злочину вважає його належність виключно до матеріальних об'єктів.

Зокрема, М. Й. Коржанський визначав предмет злочину, як конкретний матеріальний об'єкт, в якому проявляються певні сторони, властивості суспільних відносин (об'єкта злочину), шляхом фізичного чи психічного впливу, на який вчинюється суспільно небезпечна шкода у сфері цих суспільних відносин [2, С. 134]. Ю. В. Александров та В. А. Клименко під предметом злочину розуміють як речі, так і інші предмети матеріального світу, в зв'язку з якими або з приводу яких здійснюється злочин чи, впливаючи на які, винний посягає на суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом [6, С. 54], подібне визначення надає А. В. Савченко [10, С. 84] та ін.

Автори вже згаданого вище монографічного дослідження А. А. Музика та Є. В. Лашук визначають, що предмет злочину – це факультативна

ознака об'єкта злочину, що знаходить свій прояв у матеріальних цінностях (котрі людина може сприймати органами чуття чи фіксувати спеціальними технічними засобами), з приводу яких та шляхом безпосереднього впливу на які (або без такого впливу) вчиняється злочинне діяння [3, С. 110]. Отже, вони висувають до об'єкта злочину обов'язкову умову – його належність до категорії матеріальних цінностей.

У цьому контексті необхідно зауважити, що матеріальні цінності – це різновид майна, реальні речі, об'єкти цивільних прав (будинки, споруди, обладнання, сировина, матеріали, вироблена продукція, транспортні засоби, предмети особистого користування, домашнього господарства, продуктивна і робоча худоба, земельні ділянки, господарський інвентар, інше майно споживчого і виробничого призначення [11, С. 598].

Отже, погодитися повністю із останнім висновком, на нашу думку, неможливо через те, що ряд складів злочинів, наявних у кримінальному законі, аж ніяк не можуть підпадати під категорію матеріальних цінностей. Зокрема, це стосується різного роду інформації, наприклад відомості, що становлять державну таємницю при вчиненні державної зради у формі шпигунства (ч. 1 ст. 111 КК України), шпигунстві (ч. 1 ст. 114 КК) або розголошенні державної таємниці (ст. 328 КК України); конфіденційна інформація, яка є власністю держави при вчиненні передачі або збиранні відомостей, що становлять конфіденційну інформацію, яка є власністю держави (ст. 330 КК України). Характерно, що предметом злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку є інформація, яка обробляється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), системах та комп'ютерних мережах або пересилається каналами електрозв'язку [12, С. 22] тощо. Вочевидь, що у таких випадках інформація (відомості) ніяк не повинні ототожнюватись із її можливим матеріальним носієм, яким може бути кібернетичний або інший інформаційний простір чи навіть людина.

Отже, маємо зробити висновок про те, що звуження поняття предмета злочину виключно до матеріальних цінностей, так само як і речей матеріального світу, за сучасних умов не може бути визнане обґрунтованим.

Тут заслуговує на увагу визначення предмета злочину, надане А. М. Ришелюк. Зокрема, на його думку, предмет злочину – це матеріальний предмет або нематеріальний об'єкт, що має інтелектуальну чи майнову цінність, з приводу якого або шляхом дії щодо якого вчиняється злочин [13, С. 13].

Зауважимо, що відносно вищевказаних видів злочинів дане визначення видається загалом обґрунтованим і придатним. Однак, у діючому кримінальному законі є також і певний, хоча і невеликий перелік злочинів, пов'язаних також із обігом інформації, наявність інтелектуальної цінності якої визначити може бути досить проблемно. Зокрема, це стосується роз-

голошення інформації про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 132 КК України), незаконного розголошення лікарської таємниці (ст. 145 КК України), розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) (ст. 168 КК України) тощо.

Отже, не заперечуючи достатню обґрунтованість наведеного останнім визначення предмета злочину, тим не менше вважається за доцільне висловити пропозицію щодо розширення поняття предмета злочину.

Головні висновки. На підставі викладеного, пропонується наступна дефініція: Предмет злочину – це речі матеріального світу або існуючі в реальності нематеріальні об’єкти, властивості яких зумовлюють наявність або відсутність у конкретному діянні особи, з приводу або відносно таких речей або нематеріальних об’єктів, ознак конкретного злочину.

Перспективи використання результатів. На нашу думку, застосування такого визначення має сприяти покращенню якості понятійного апарату в теорії вітчизняного кримінального права, і, як наслідок, позитивному вирішенню проблемних питань юридичної техніки правотворчості при створенні й вдосконаленні кримінально-правових норм Особливої частини кримінального закону.

Список використаних джерел

1. Коржанський М. Й. Нариси уголовного права / М. Й. Коржанський. – К. : ТОВ “Гене́за”. – 1999. – 207 с.
2. Коржанський М. Й. Уголовне право України. Загальна частина : курс лекцій / М. Й. Коржанський. – К. : Наук. думка, 1996. – 334 с.
3. Музика А. А. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : монографія / А. А. Музика, Є. В. Лашук. – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2011. – 192 с.
4. Кистяковский А. О. Элементарный учебник Общего уголовного права : [съ подробным изложением началъ русского уголовного законодательства] : часть Общая / А. О. Кистяковский. – [3-е изд.]. – Киев : Из-д-е Книгопродавца Издателя Ф. А. Иогансона, 1891. – 750 с.
5. Курс советского уголовного права (Общая часть) / [Под ред. проф. Н. А. Беляева, проф. М. Д. Шаргородского]. – Л. : Изд. Ленинград. ун-та, 1968. – Т. 1. – 646 с.
6. Александров Ю. В. Кримінальне право України : Заг. частина : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / Ю. В. Александров, В. А. Клименко. – К. : МАУП, 2004. – 328 с.
7. Бантишев О. Ф. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації) : монографія / О. Ф. Бантишев. – К. : Вид-во НА СБ України, 2001. – 122 с.
8. Кудрявцев В. Н. К вопросу о соотношении объекта и предмета преступления / В. Н. Кудрявцев. – Советское государство и право. – 1951. – № 8. – С. 55–62.

9. Кузьмін С. А. Кримінальна відповідальність учасників організованих груп корисливо-насиленої спрямованості : монографія / С. А. Кузьмін. – К. : ПАЛИВОДА. А. В., 2011. – 132 с.

10. Александров Ю. В. Кримінальне право України. Загальна частина : [підручник] / [Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – [вид. 3-тє, переробл. та допов.]. – К. : Юрид. думка, 2004. – 352 с.

11. Юридична енциклопедія : [у 6 т] / Редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : “Укр. енцикл.”, 1998. –

Т. 3 : К–М. – 2001. – 792 с. : іл. ISBN 966–7492–03–6.

12. Бутузов В. М. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Особлива частина. Розділ XVI. Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп’ютерів), систем та комп’ютерних мереж і мереж електрозв’язку / В. М. Бутузов, С. А. Кузьмін, В. П. Шеломенцев. – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2010. – 152 с.

13. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Бойко А. М., Брич Л. П., Гришук В. К., Дудоров О. О. [та ін.] ; [за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка]. – [3-тє вид. переробл. та допов.]. – К. : Атіка. 2005. – 1064 с.

В статье в контексте общей теории уголовного права исследуются проблемные вопросы, связанные с определением предмета преступления. Анализируются определения этого элемента, предоставленные в разные годы ведущими учеными, определяются их недостатки. На основании проведенного анализа автор предлагает собственный вариант дефиниции предмета преступления.

The article with the examination of the problems related to the determination of the object of crime in the context of the general theory of the criminal law. Determinations of this element, given in different years by the leading scientists, are analyzed, their failings are determined. On the basis of the conducted analysis the author offers the own variant of the definition of the object of crime.

Стаття надійшла до редакції журналу 4 жовтня 2012 року.